

REKOMENDACIJOS
LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBEI IR ŠVIETIMO IR
MOKSLO MINISTERIJAI

atlikus *Lietuvių filologijos* krypties studijų programų
išorinį išsamųjį vertinimą

Vilnius
2006

1. Įvadas

2006 m. gegužės ir birželio mėn. ekspertų grupė, vadovaujama prof. habil. dr. Pėterio Vanago, vertino Lietuvos aukštosiose universitetinėse mokyklose (Vytauto Didžiojo universitete, Vilniaus pedagoginiame universitete, Šiaulių universitete, Klaipėdos universitete, Vilniaus universitete, Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete) ir Marijampolės kolegijoje vykdomas lietuvių filologijos bakalauro ir magistrantūros studijų programas. Ekspertų grupė turėjo tokius pagrindinius tikslus: 1. įvertinti, ar šios programos atitinka Lietuvos Respublikos įstatymus; 2. išryškinti lietuvių filologijos studijų problemas ir numatyti jų sprendimo būdus.

2. Programų tikslai ir uždaviniai

Visose vertintose programose nurodyti tikslai dažniausiai susiję su valstybės ir regiono plėtros perspektyva, darbo rinkos paklausa, darbdavių interesais ir studentų poreikiais, taip pat pačių mokyklų tikslais. Daugelio mokyklų vykdomų programų tikslai panašūs, jais grindžiama ir panaši lituanisto rengimo vizija.

Tačiau vertinant lituanistiką kaip prioritetinę Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų kryptį, susijusią su tautinio identiteto išlaikymu ir puoselėjimu, orientuojantis į tarpdalykiškumą, kartu atsižvelgiant ir į globalizacijos procesus, reikėtų siekti, kad visos lituanistus rengiančios Lietuvos mokyklos rastų savo raiškos nišą. Todėl kiekviena lituanistus rengianti mokykla privalėtų aiškiai suformuluoti ir tik sau būdingus kelis skirtingus tikslus.

Naujus, modernesnius lituanistų ugdymo tikslus turėtų lemti ir pačių universitetų valdymo sistemų pertvarka Tikėtina, kad pokyčių universitetuose atsiras jų taryboms įgijus tokias pačias kaip ir kitų Europos Sąjungos universitetų funkcijas, nusakytas Baltojoje knygoje (daugiau žr. *Planas II.6.3.1–3.2.*).

Nauji tikslai mokyklų planuose dar turėtų išryškėti, bet programų analizė ir vizitai į mokyklas leidžia daryti išvadas, kad ateityje daugelis mokyklų, suteikiančių lituanistinį (kartu ir humanitarinį) išsilavinimą, vis labiau orientuosis į taikomojo pobūdžio studijas, pritaikytas regiono poreikiams, sudarančias galimybę įgyti dvigubą specialybę. Tačiau neabejotina, kad privalo išlikti fundamentinės ir gilinamosios lietuvių filologijos studijos, be to, ir taikomojo pobūdžio programose fundamentinės disciplinos turi užimti deramą vietą.

3. Programų sandara, turinys ir studijų metodai

Vertinant lietuvių filologijos programų privalomųjų ir pasirenkamųjų dalykų aprašus (remiantis visų dalykų anotacijomis ir rekomenduojamos literatūros sąrašais) matyti, kad didžioji dalis dalykų ir jų turinys atitinka programų tikslus. Studijų sistemos pokyčiai lemia ir programų kaitą, jų kūrėjai ir vykdytojai tebeieško dabarties poreikius atitinkančių funkcijų valstybėje ir regionuose, mėgina derinti mokslinius ir praktinio pobūdžio interesus.

Tačiau ryškėja, kad Lietuvos aukštosiose mokyklose bakalauro pakopos studentams lituanistams dėstomi studijų programos pagrindų dalykai turėti sutapti, nes jie sudaro bazinį lituanistikos pamatą ir juos studijuodami lituanistai turi gauti pagrindinių žinių apie lietuvių kalbotyrą, literatūrą ir folkloristiką. Šioje dalykų grupėje neturėtų būti jokio pasirinkimo, kad rastųsi reali migracijos tarp mokyklų galimybė ir būtų garantuota didesnė jų konkurencija. Taigi visiems lituanistus rengiantiems universitetams reikėtų koreguoti dalykų, priskiriamų studijų programos pagrindų grupei, kiekį ir pobūdį, kreditų ir valandų skaičių. Lietuvių filologijos dalykų priskyrimą šiai grupei turėtų nustatyti Lietuvių filologijos studijų programų reglamentas. Skirtis turėtų atsirasti tik dėl šios grupės dalykus dėstančių dėstytojų kvalifikacijos, jų mokslinių interesų ir dėstomų dalykų išmanymo.

Studijų programos specialaus lavinimo dalykų grupėje turėtų būti sutelkti tie dalykai, kuriuos siūlanti aukštoji mokykla skirtųsi nuo kitų lituanistus rengiančių mokyklų. Čia turėtų būti ir daugiau

pasirinkimo laisvės studentams. Iš šios grupės dalykų galėtų būti formuojama lituanistų įgyjama specializacija, o vėliau (tarptautinių procesų kontekste pasikeitus Lietuvos studijų sistemai) šiame bloke turėtų atsirasti ir antros humanitarinės specializacijos, kuri galėtų peraugti į kitos krypties specializaciją, dalykai.

Analizuojant lituanistines programas akivaizdžiai matyti, kad daugelis dėstomų lietuvių filologijos dalykų yra išskaidyti ir susmulkinti, orientuoja studentus į siauro pobūdžio dalykų studijas. Ištyrus kalbotyros, literatūros ir folkloristikos mokslų kaitos tendencijas patiems lituanistams būtina nusistatyti, kokie dalykai priskirtini studijų programos pagrindams. Todėl dar kartą pabrėžtina, kad būtinas Lietuvių filologijos studijų programų reglamentas.

2005 m. pasikeitus teisės aktams, reglamentuojantiems bendrojo lavinimo dalykų kreditų skaičių bakalauro programose, šių dalykų, dėstomų bakalauro studijų pradžioje, turi mažėti, o specialaus lavinimo dalykų daugėti. Bendrieji universitetiniai dalykai reikalingi ugdant plataus požiūrio specialistą, tačiau bendrųjų dalykų dėstymas neišvengiamai turi būti susijęs ir su daug didesne nei dabar jų pasirinkimo galimybe. Vadinasi, reikalinga pertvarka ne tik lituanistų ar humanitarų programose, bet ir visų universitetų bendrojo lavinimo dalykų blokuose. Taip pat akivaizdu, kad tie patys bendrieji dalykai vienaip turi būti dėstomi humanitarams, kitaip, pvz., tikslųjų mokslų atstovams. Šios skirties reikėtų siekti į humanitarų programas traukiant bendruosius universitetinius dalykus.

Bendrųjų dalykų pertvarka turi būti siejama su realiu, o ne vien dokumentuose deklaruojamu lituanistikos prioritetu valstybėje, todėl visų Lietuvos universitetų studentai nefilologai ir nehumanitarai privalo turėti galimybę rinktis bendruosius lituanistikos dalykus.

Taip patys rinkdamiesi laisvuosius, bendruosius dalykus (gal ir dalį specialiųjų dalykų) studentai Vyriausybės nustatyta tvarka galėtų įgyti antrą gretutinę specialybę ar specializaciją (ar rinktis kitą studijų kryptį), gautų daugiau akademinės laisvės, bet kartu jaustų didesnę atsakomybę. Tokiu būdu Lietuvoje būtų pradėta įgyvendinti Bolonijos deklaracija. Pabrėžtina, kad Lietuvos aukštojo mokslo reforma yra įmanoma tik Bolonijos ir kitų tarptautinių procesų kontekste.

Lietuvos švietimo politika turėtų užtikrinti, kad laisvuosius kreditus studentai be jokių kliūčių galėtų rinktis iš visų Lietuvos universitetų siūlomo laisvųjų dalykų išsamaus elektroninio sąrašo ir į juos registruotis internetu. Ateityje šie dalykai turėtų būtų dėstomi ir nuotoliniu būdu, taip sudarant vienodas sąlygas juos studijuoti visų mokyklų studentams (ne tik lituanistams).

Vizitų į aukštąsias mokyklas metu paaiškėjo, kad problemų esama bakalauro programose, kurių papildoma specializacija yra užsienio kalba. Šių specialybių studentai užsienio kalbos vyksta studijuoti į užsienį, o jiems grįžus įskaitomi užsienio mokyklose surinkti kreditai už išklaustyti studijuojamos kalbos dalykus. Tokiais atvejais nukenčia studentų lituanistinis išsilavinimas: lituanisto diplomą jie gali gauti ir neišklausę kai kurių esminių lietuvių kalbos ir literatūros dalykų, kadangi jiems pakanka užsienyje surinktų kreditų. Šią problemą turėtų išspręsti būsimas Lietuvių filologijos studijų programų reglamentas.

Atkreiptinas dėmesys ir į neakivaizdinių studijų atotrūkį nuo dieninių studijų. Jį galėtų sumažinti nuotolinių studijų technologijomis atnaujintos neakivaizdinės studijos.

Vertintos magistrantūros studijų programos atitinka Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatyme ir Nuosekliųjų studijų programų nuostatuose pabrėžiamą magistrantūros kaip antrosios studijų pakopos ypatybę – jos suprantamos kaip pasirengimas mokslo tiriamajam darbui.

Lituanistus rengiančių mokyklų programos iš esmės sudarytos racionaliai, paskaitos ir pratybos derinamos su savarankiškais studijomis, dėstytojai skiria laiko individualiam darbui su studentais. Tačiau per vizitus ekspertai ir dėstytojai priėjo prie bendros nuomonės, kad ateityje programose turėtų daugėti kryptingo savarankiško studentų darbo, todėl dėstytojams reikės daugiau dėmesio skirti individualiam konsultavimui, kartu turės būti didinamas konsultavimo valandų skaičius ir finansavimas.

4. Studijų realizavimas ir parama studentams

Lituanistikos, kaip ir viso Lietuvos aukštojo mokslo, finansavimą būtina pertvarkyti, plg. *Planas* IV.16.1–5; IV.17.1–3.

5. Studentų skaičiaus kaita

Analizuojant į universitetus stojančiųjų nurodytus prioritetus matyti, kad nėra daug pageidaujančių šią specialybę rinktis pirmuoju prioritetu, todėl studijuoti lituanistikos įstoja nemažai motyvacijos neturinčių studentų. Magistrantūros studijoms būdinga kita problema – jas renkasi mažiau studentų nei Lietuvos universitetai gali priimti, todėl didėja studijų kaina. Tokia padėtis skatina mąstyti apie magistrantūros studijų vertę ir reikšmę, abejonių kelia neakivaizdinės magistrantūros reikalingumas. Taip pat akivaizdu, kad lietuvių filologijos prestižas yra sumenkęs.

6. Dėstytojai

Daugelio universitetų dėstytojų komplektacija atitinka Nuosekliųjų studijų programų nuostatuose išdėstytus reikalavimus, tačiau visų Lietuvos universitetų dėstytojai nurodo per didelį pedagoginio darbo krūvį, trukdantį paraleliai dirbti mokslo tiriamąjį darbą ir kelti kvalifikaciją. Visa tai pirmiausia susiję su lėšų stoka.

Akademiniam personalui ypač trūksta stažuočių užsienio universitetuose. Nors daugėja galimybių į stažuotes vykti už įvairių projektų lėšas, tai dar negarantuoja deramos dėstytojų kvalifikacijos tobulinimo sistemos. Kita vertus, pasigendama ir pačių dėstytojų iniciatyvos.

Aukštosioms mokykloms trūksta kokybiškų vadovėlių. Tokią padėtį lemia ne tik per didelis dėstytojų užimtumas, bet ir tai, kad vadovėlių rašymas nepriskiriami prie mokslinio taikomojo darbo. Akivaizdu, kad būtina tobulinti teisės aktus, reglamentuojančius mokslinės produkcijos vertinimą.

7. Programų pranašumai ir trūkumai

Kiekvienos lietuvių filologijos programos pranašumai ir trūkumai aptarti mokykloms pateiktose išvadose.

8. Materialiosios sąlygos

Materialiosios sąlygos visose aukštosiose mokyklose patenkinamos, dėstytojų ir studentų poreikiai tenkinami tik iš dalies. IT panaudojimo lygis mokyklose nėra aukštas, trūksta vaizdo ir garso aparatūros.

Vertinant aukštųjų mokyklų studijų infrastruktūros būklę ES kontekste matyti, kad nė viena aukštosios mokyklos biblioteka netenkina realių literatūros, kalbotyros ir tautosakos studijų poreikių. Knygų pakanka tik darbui bibliotekose, o retesnių leidinių, ypač užsienio kalba, dažnai yra po vieną egzempliorių (arba jį turi tik savo lėšomis įsigijęs dėstytojas). Norint prilygti moderniausioms ES aukštosioms mokykloms, lituanistams būtinos elektroninės bibliotekos su visais grožinės literatūros tekstais, vadovėliais, nuolat atnaujinamais paskaitų konspektais, taip pat lituanistinės garso ir vaizdo bibliotekos. Šiandien aukštosios mokyklos geriausiu atveju turi savo intranete paskelbtus kai kurių dalykų konspektus.

9. Išoriniai santykiai

Lietuvių filologijos bakalauro studijos yra dvejopos – grynoji lietuvių filologija ir lietuvių filologija su tam tikra specializacija (užsienio kalba, režisūra, etnologija), o pedagogus ugdančios mokyklos užima tarpinę padėtį. Pagrindinės temos, studijuojamos bakalauro pakopoje, ir dėstomi lituanistikos dalykai diskusijų iš esmės nekelia, bet studentams norint pereiti iš vieno universiteto į kitą atsiranda keblumų dėl nevienodo bendrųjų dalykų skaičiaus ir pobūdžio, taip pat skirtingais semestrais studijuojamų dalykų ar už juos gaunamų kreditų skaičiaus; dažnai skiriasi ir kreditų už

kursinius darbus, taip pat rašomų kursinių darbų skaičius. Esminė problema, dėl kurios sulėtėja migracija, yra nevienoda programų struktūra.

Universitetuose dirba labai mažai kviestinių dėstytojų, dėl to lituanistų programos tapo labai uždaros. Studijų kokybės ir idėjų kaitos sąskaita universitetų vadovybės taupo lėšas.

Nedaug studentų lituanistų dalyvauja tarptautinėse mainų programose, tačiau tai iš dalies lemia specialybės specifika.

10. Grįžtamasis ryšys

Aukštosios mokyklos privalo orientuotis į mokymo kokybę, o ne į kiekybę (kaip teigiama *Plane* IV.18.3). Nustatyti lituanistų, ypač mokytojų, poreikį būtų galima patikrinus, kiek aukštųjų mokyklų absolventų lituanistų įsidarbina pagal specialybę. Šią problemą būtina spręsti valstybiniu lygiu. Tokio pobūdžio perspektyviniai specialistų poreikio darbo rinkoje tyrimai numatyti ir *Plane* III.8.6, IV.18.1.

Iš pokalbių su mokslo įstaigoms neatstovaujančiais darbdaviais paaiškėjo, kad dauguma jų nepastebi skirtumo tarp bakalauro ir magistro studijas baigusių absolventų.

Patys studentai prisideda prie programų tobulinimo, jiems daugiausia problemų kelia dėstomi bendrieji dalykai: jų pobūdis, skaičius, abejojama dėl jų reikalingumo.

11. Vidinis studijų kokybės užtikrinimas

Aukštosiose mokyklose programų kokybę tikrinama ir vertinama katedrų, programų komitetų, nors dažniausiai tikrinimas yra formalus.

Vidinei studijų kokybei užtikrinti svarbus studentų įtraukimas į akademinę veiklą: studentai išsako savo nuomonę dėl studijų programų tikslingumo, jų kokybės, dalyvauja aptariant sesijų rezultatus, vertina dėstytojų darbą. Daugelio aukštųjų mokyklų studentų nuomone, jų indėlis vertinant programas ir dėstytojų darbą galėtų būti didesnis.

Tenka konstatuoti, kad aukštosios mokyklos nerado lėšų savianalizės rengėjams atlyginti už jų darbą. Savianalizė yra viena iš vidinės studijų kokybės užtikrinimo priemonių, todėl manytina, kad aukštosios mokyklos ateityje numatys būtinas lėšas.

12. Apibendrinamosios rekomendacijos Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Švietimo ir mokslo ministerijai

1. Siūlome Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai sudaryti Lietuvių filologijos studijų programų reglamento darbo grupę, kuri rengtų Lietuvių filologijos studijų programų reglamentą (apibrėšiantį lituanistikos dalykų priskyrimą vienai ar kitą grupei, inicijuosiantį humanitarinių mokslų kaitos tendencijų tyrimą ir kt.).

2. Tęsti universitetų valdymo sistemos pertvarką atsižvelgiant į Baltosios knygos rengėjų siūlymus dėl universitetų tarybų statuso ir į Bolonijos ir kitų tarptautinių procesų kontekstą.

3. Įgyvendinant lituanistikos prioritetą pakeisti lietuvių filologijos programų finansavimo santykį 1:20 į 1:12.

4. Keisti Lietuvos pedagogų rengimo koncepciją ir sudaryti sąlygas bakalauro diplomą gavusiems lituanistams įgyti ir mokytojo kvalifikaciją.

5. Nuolat vykdyti perspektyvinius lietuvių filologijos specialistų, ypač pedagogų, poreikio darbo rinkoje tyrimus.

6. Mažinant atotrūkį tarp deklaruojamo lituanistikos prioriteto ir realios jos padėties universitetuose, būtina sudaryti sąlygas lituanistikos (lituanistiką suvokiant plačiąją prasme – lietuvių literatūra, kalbotyra, etnologija, istorija, geografija) dalykus rinktis kaip bendruosius dalykus visų Lietuvos universitetų studentams.

7. Sudaryti sąlygas laisvuosius dalykus rinktis iš visų universitetų programų, sukurti elektroninį laisvųjų dalykų sąrašą.

8. Tobulinti elektroninį praktikų banką, sudaryti sąlygas studentams rinktis ir atlikti norimo pobūdžio praktiką. Ypatingą dėmesį skirti pedagoginei praktikai, kuri turi būti privaloma mokytojo profesiją pasirinkusiems lituanistams.

9. Tobulinti mokslo darbų vertinimo metodiką; vadovėlių aukštųjų mokyklų studentams rengimą priskirti mokslo taikomajai veiklai.

10. Skirti Lietuvos humanitaroms tikslinį papildomą finansavimą studijų literatūrai įsigyti ir elektroninėms lituanistikos bibliotekoms pagal ES reikalavimus kurti.

grupės vadovas: prof. habil. dr. Pēteris Vanags

nariai: Irma Astrauskaitė (VDU)
prof. dr. Petras Bražėnas (VPU)
prof. dr. Giedrė Čepaitienė (ŠU)
doc. dr. Aušra Jurgutienė (LLTI)
Lina Lenčukovaitė (KTU)
doc. dr. Danguolė Mikulėnienė (LKI)
doc. dr. Dalia Pakalniškienė (KU)
Jūratė Palionytė (VLKK)
dr. Daiva Sinkevičiūtė (VU)